

Монаштво и проблем страдања

ЈЕРОМОНАХ ИРИНЕЈ (БУЛОВИЋ)

*„У свету ћете имати невољу, али не бојте се,
јер ја надвладах свет . . .”*

С п а с и т е љ

„Дај крв, а прими Духа!” . . .

Ава Лонгин

„У тузи срећу тражи! . . .”

Достојевски

1. УВОД: РЕАЛНОСТ И КОНКРЕТНОСТ СТРАДАЊА

Монах је, као и сваки човек, дубоко свестан све грубе збиље страдања, јер нема човека који уопште не би знао за страдања, нема људског бића које не трпи и не страда. А са њим и уз њега страда и тужа сва васељена и све твари. „Страдање је атмосфера наше тужне планете”¹. Нема сумње да међу свим бићима у жижи или у средишту страдања стоји човек. „Човек је горка тајна, можда најгорча у свим световима . . .”² Од свога доласка на свет, који оглашава плачем, па до силаска у хладни гроб, човек за сталног сапутника кроз живот има патње и страдања. У животу људском може бити, па често и има, доста светлих и срећних часова, али су и они увек загорчани пеленом, пропратним или будућим патњама. Свако дрво овоземаљске среће и радости има у самом своме корену „црва који не умире”. Сви људи на свету болују од неизлечиве бољке страдања и све живо носи у себи клицу смрти. „Трагично је бити човек, јер је човек постао зеница трагизма за све што је трагично и у горњем и у доњем свету, јер је кроз човека прогледао сваки бол; у њему се разболела свака твар, кроз његово око је проплакала жалост сваког бића”³ Страдање сваког људског бића још је безброј пута умножено и помножено у души мислиоца и тражитеља, јер он патњу, као сасвим болан и искуствени факат множи

¹ Јустин Поповић, *Достојевски о Европи и Словенству*, Београд 1940, 15.

² Исто, 179.

³ Јустин Поповић, *Философске урвине*, Минхен 1957, 16—17.

са муком свога духа који се свим силама и свом енергијом својом упиње да реши загонетку страдања и страдања над страдањима — смрти. Јер нема спора, „централни животни проблем, проблем од чијег решења зависи и вредност самога живота, јесте проблем страдања и смрти. Да су то заиста кључни проблеми види се по томе што они муче свакога човека, од првог до последњег. Чак и за најмање људско сазнање очигледна је чињеница: страдање је свуда присутно; све што постоји страда; сва је васељена потопљена у страдање; страдање је просто нека кобна неопходност овог тродимензионог света.”⁴ Једном речју, страдање је толико опипљива и неизбрисива чињеница наше свакодневице и свега нашег земног битисања, да је његова сурова реалност и горка конкретност несумњива као год и наше постојање. Отуд је познати философ, хришћански егзистенцијалиста, Берђајев заменио ону декартовску „*Cogito, ergo sum*” другим аксиомом: „Страдам, дакле јесам”.

А и кад је човек привремено избављен од физичког страдања, он није избављен од сопствених душевних мука над постојањем страдања у свету уопште. Човек пати и онда када само мисли о страдању. Отуд вапај једног мислиоца и патника: „Језиво је бити човек, јер је страдање иманентно његовој свести”... И што је најтеже: „Бол је нешто што сачињава саставни део човековог сазнања.”⁵ Зато су од вајкада челници људског духа и првоборци питајуће мисли озбиљно постављали себи и другима проблем страдања, постављали су га како доликује и њима и огромности проблема. А шта је резултат многовековних напора најбољих умова и најчистијих срца над овим питањем — свепитањем? Очајничко, али искрено признање да ум човеков сâм, аутономан, није у стању да одгонетне загонетку страдања: Страдање је дубље у природи људској од ума. Пред језивом стварношћу људских страдања човеков ум спопада грозница.”⁶ Резултат је, међутим, једно важно сазнање, које отвара могућности за решење проблема, а то је сазнање да се човек и његова патња не могу одгонетнути искључиво човеком и на основу човека, већ да се проблем човека и свега човековог, поготову проблем страдања, уколико је иоле озбиљно постављен, неминовно рачва и грана у проблем света и проблем Бога.⁷ Само од решења нашег најосновнијег и најживотнијег питања — става и односа према Богу — зависи и ток решавања питања о патњи.

Најбоља илустрација трагедије човека који својим силама, мимо Бога, хоће да реши и осмисли страдање, јесте Иван Карамазов. Он једноставно, не могући никако да осмисли страдање човечанства, а посебно невине дечице, док му се душа кида, „враћа улазницу” Богу и не прима Божји свет. Како и да га прими? Свуда бездан до бездана и бескрај до бескраја. А усред њих слабачак и мајушан евклидовски ум људски. Како да се снађе међу њима? Сваки га бездан плаши и сваки га бескрај ужасава. Примити свет онакав какав је, може само глупави наивко. У свету постоји бол, зло, постоји смрт. Зар човек може примити и признати такав свет?”⁸ Бесилност и немоћ ума људског да

⁴ Исти, *Достојевски о Европи и Словенству*, 50.

⁵ Исто, 36 и 37.

⁶ Исто, 47.

⁷ Исто, 44.

⁸ Исто, 46—47.

сам собом, својим силама, растумачи тајну страдања и да га како — тако осмисли, одвела је Ивана Карамазова до одбацивања света, али многе друге води и даље, до одбацивања самог Бога, што је крајни домет људског оспоравања и бунта. Многи мислиоци одбацују Бога стога што не могу помирити идеју о Њему с овим и оваквим светом, прободеним страдањима и смрћу, нити могу признати Бога за Творца таквог света. „Зар је могућно оправдање Бога када постоје бесмислена страдања? Зар иза оваквог ужасног света има Бога? ... — Између човечанства и Бога стоји одвратно чудовиште коме је име страдање.”⁹ Дакле, сви покушаји човекови да превазиђе и осмисли страдање завршавају се неуспехом и поразом: Страдање остаје непревазилазно и неосмисливо. А то је баш оно што људска мисао и људски дух не могу да издрже. „Јер, како говораше Ниче, ствар није у томе што човек не би могао да поднесе велика страдања, но у томе што су му несносива бесмислена страдања.”¹⁰ Зато, како рекосмо, многи иначе часни и доследни мислиоци, признајући свој пораз, а гоњени очајем и безнађем, скочише на безумни устанак — против себе, против разума, против света, против Бога, против свега. Но из тог безизлаза, из тог мисленог ћорсокака, постоји излаз, излаз на сјајну ведрину и блештаву светлост Божије Истине. Тај излаз може сасвим сигурно и непреварљиво да покаже монах као што то може учинити и сваки други Христов човек. Речи монах и хришћанин су наиме у суштини истог значења. Разлика између монаха и световњака је само у погледу брака, односно безбрачја, а по свему осталом они су исто и идеал им је исти.¹¹ Отуд овде, пре но што предочимо читаоцу монашки путоказ из горе описаног беспућа при ванбожном и безбожном решавању проблема страдања, морамо нагласити да, по нашем дубоком убеђењу, не може да постоји у суштини неко чисто монашко решење тог проблема, нити неки монашки одговор, одговор који би био посебан и различит од одговора Цркве Христове, једине поседнице и чуварке вечне Христове Истине, тј. Лика Христовог. Једино, можда монах најдубље од свих осталих хришћана и од других људи осећа и доживљава сву, као пелен горку, реалност страдања и свога и човечанскога и целог света, јер он не само што учествује у страдању лично и егзистенцијално, него — баш зато што је монах — суделује и у страдању свеколике твари (Рим. гл. 8). Монах и сваки Христов човек помоћу Христа „свим бићем ураста у бескрајну тајну света: живи животом целокупне твари, страда њеним страдањем, тугује њеном тугом, осећа њеним осећањем, мисли њеном мишљу ...”¹²

2. МОНАШКО, ТЈ. ХРИШЋАНСКО „ХРИСТОЦЕНТРИСАЊЕ” ПРОБЛЕМА

Неспособан да суштински реши питање страдања, ванхристовски и ванцрквени свет покушава да некако практички, животно, егзистенцијално реши ово питање, или покушава да га избегне и превазиђе

⁹ Исто, 15.

¹⁰ Михајло Михајлов; *Ростки надежди*, Вестник Р. С. Х. Д. (Париз—Њујорк, бр. 100/1971), 140.

¹¹ Уп. наш превод књижице „Јединство идеала Христовог” од Илариона Троицкога, Београд 1971.

¹² Ј. Поповић, *Достојевски о Европи и Словенству*, 260.

прогресом. Такво површно и варљиво, човекобожачко, хедонистичко — хуманистичко решење, нажалост често усвајају, неки мање, неки више, а „Самарјани Новог Завета” тј. вероисповести и сскте отпале од православља и потпуно. Међутим, искуство нас непорециво убеђује да је немогуће уклонити страдање са животне позорнице човека и човечанства, што је по учењу Откровења последица генетичке везе са грехом. Штавише, усубујемо се рећи, уколико човечанство више покушава кроз културу и цивилизацију, прогрес. науку, технику и остале своје тековине „надградње” да се од њих „еманципује”, утолико се страдања више умножавају и такорећи геометријском прогресијом гранају и рачвају у неслућене форме и димензије.

У неспособности да одстрани своје и туђе патње, велики део света покушава да их, колико може ублажи добротворном делатношћу. То им диктира боголикост њихове душе, мада тога често нису ни свесни. И монаси се радо прихватају добротворне делатности и делатно помажу ближњима да би се бар унсколико смањиле њихове патње и муке. То је дело свето и благословено, али је то још увек у границама „световног” делања. Тиме се не осветљава до дубине монашки став по питању прегорке тајне страдања. Јер, при таквом приступу овоме питању рана да се само зацелити, али не и излечити, док би монах хтео да је исцели. И још, при таквом приступу, који је иначе по себи искрен и добронамеран, бол и страдање постају на неки начин централни проблем и критеријум човековог битисања, док за монаха средишњи, стожерни проблем јесте човек и његово спасење. Другим речима речено, монах не приступа тајни страдања егзистенцијалистички, већ на спасењски, сотириолошки начин. Онај аксиом Берђајева „страдам, дакле јесам”, монах не би могао потписати. Он би се пре изјаснио отприлике овако: „*Est Dominus, ergo sum*” (јесте Господ, дакле јесам), или по старозаветним речима: „Жив је Господ — жива је и душа моја”, или по страдалцу Јову: „Знам да је жив искупитељ мој — и ја ћу живети”.

У тим речима је већ наговештен и дат монашки одговор на проблем тајне страдања, одговор који је и опште хришћански. За разлику од онога хуманистичког или чак хоминистичког, мимобожног и изванбожног решавања и одгонетања човека и његових проблема, монах решава, дешифрује и осмишљава човека и све човечје само и једино Богочовеком Господом Христом, Његовом Личношћу, Његовим делом и Његовим вековечним стварностима. „Нећу човеком по човеку, већ Богочовеком по Богочовеку” — кличе монах. Јер изван и без Богочовека нема ни човека, ни његовог спасења, ни вредности његове, ни решавања његових мука и патњи, ни стазе која би га с урвинских распутица и безпутица устрепталог му духа извела на пропланак обасјан истином и миром. Тако, као и све друго и проблем страдања, монах а за њим и са њим и сваки христоименити човек, решаваће и осмишљаваће Богочовеком, јединим Свесмислом и Свеосмислитељем. „Узалуд се — вели отац Јустин Поповић — људи и богови муче да без лика Христовог осмисле и оправдају себе и свет око себе. Само у личности Богочовека јесте, и заувек јесте, једина истинска теодицеја... Ван тога Лика нема излаза, нема утехе, нема спасења. Где је он — тамо

је радост, тамо блавест, тамо блаженство.”¹³ Ово посебно важи за страдања и за могућност његовог стварног превазилажења. Отуд „горка тајна света једино у Христу постаје слатка. Свирепа тајна страдања постепено прелази у тиху, умилну радост, једино ако се пронесе кроз Христа и осветли Њиме.”¹⁴ Укратко, страдање се, као год и све остале муке духа човечјег и тајанства његова, кроз веру у Христа, доводи у везу са Њиме; не доводи се у везу са апстракцијом, нити са неком идејом, нити са неким „Summum Eius”-ом као категоричким императивом људског мишљења, већ са живим и животворећим Богом, али Богом Који је из љубави постао Човек, са Личношћу потпуне историјске реалности, са Богочовеком Који је ушао у све људске стварности, па и сам испио до дна сву чашу свију људских патњи и страдања, страдања до смрти, смрти на Крсту. Тако ето, на човеково питање шта би стварно могло осмислити трагику овога нашег света, оправдати страдање у њему, успокојити побуњенике и богоборце, побити разлоге њиховог бунта против Бога — на све то има одговора, и пружа га једино Црква Христова, најречитије можда кроз уста монахујућих својих чеда, као и других и тај одговор гласи: пресветли лик Богочовека Христа.¹⁵ Тиме смо дошли до христолошкога корена проблема.

3. СТРАДАЊЕ У ХРИСТОЛОШКОМ СВЕТАУ

Монах би могао просто напросто да каже: „Страдати морам, јер је тако Господ устројио, а зашто — не морам да знам; важно је да подносим страдања без роптања, трпељиво и са поуздањем у свога Господа, па ћу добити награду на небесима, где нема бола, жалости и уздицања”. Овакав став — назовимо га неком врстом негреховног, чак светог утилитаризма — није ни мало стран црквеној мисли, израженој у Светом Писму, у делима светих Отаца и уопште у њеном Предању и сушта је супротност хуманистичком и хедонистичком ставу. То управо јесте практични, конкретни животни став сваког монаха и сваког правог хришћанина. Да ће хришћанин трпељивим сношењем овоземаљских страдања доиста наћи својој души небеску утеху у загробном животу и у будућем веку, без обзира да ли је умом својим објаснио и осмислио себи та страдања или није, то нам сведоче и једина надлежна уста нашег Спаситеља, Који се обраћа страдалним следбеницима Својим овим речима: „Ви сте они који сте остали са мном у мојим напастима” и одмах додаје „И ја остављам вама царство као што је Отац мој мени оставио” (Лук. 22,28-29). Зато Господ Исус Христос и поручује свима: „Трпљењем својим спасавајте душе своје” (Лук. 21,19). Исто нас учи и св. Апостол Јаков: „Благо човеку који претрпи напаст; јер кад буде кушан, примиће венац живота који Бог обрече онима који Га љубе” (Јак. 1,12). „Кроз многе нам невоље ваља ући у царство Божје” потврђују Дела апостолска (14,22), а зато нас и велики Апостол народа соколи на подвиг страдања: „Да се удостојите Царства Божијега, за које и страдате...” (II Сол. 1,5). Исту поруку упућује Господ Своме изабраноме стаду и преко Свог Љубљеног ученика и тајновид-

¹³ Исто, 176. (Уп. умну реч Немца Мелеја: „Доћи ће време да човечанство појми да се не да замислити ни свет без Бога ни Бог без Христа”; цит. по А. Хо-мјакову, *Сочињенија Богословскија*) Полное собрание сочинений, том II, изд. IV, Москва 1900, 218).

¹⁴ Ј. Поповић, *Достојевски о Европи и Словенству*, 18.

¹⁵ Исто, 16.

ца, Јована Богослова: „Не бој се ни ода шта што ћеш пострадати. Гле, ћаво ће неке од вас метати у тамницу, да се искушате. Буди веран до саме смрти, и даћу ти венац живота” (Откр. 2,10). Исти велики тајновидац и боговидац, који не једанпут спомиње, „трпљење светих” (Откр. 13,10; 14,12), овако види загробну и вечиту будућност страдалаца Господњих: „Зато су пред престолом Божијим, и служе му дан и ноћ у цркви његовој; и Онај што седи на престолу уселиће се у њих. Више неће огладнети ни ожеднети, и неће на њих пасти сунце, нити икаква врућина. Јер Јагње, које је насред престола, пашће их и упутиће их на изворе живе воде; и Бог ће отрти сваку сузу од очију њихових” (Откр. 7,14,17).

Исту благовест о непролазној утехи и блаженству праведника по преласку из земног живота и његових патњи у Царство Христово, саопштавају нам и Свети Оци и Учитељи Цркве. Навешћемо само пар њихових богоречитих сведочанстава. Тако, на пример, пише св. Симеон Нови Богослов: „Шта је лепше, кажи ми, од душе која страда са сазнањем да ће, подносећи патње, наследити радост свију?”¹⁶ Св. Јован Посник тврди: „Трпећи овде мало бола, избећи ћемо велике муке тамо”¹⁷. Исто налазимо код Евагрија: „Страдања садашњег времена нису вредна пажње у поређењу са славом која ће нам се открити”¹⁸. О томе ћемо нешто опширније навести и речи св. Атанасија Великог: „Стога омрзнуше свети на овај свет, знајући каква ће добра наследити. Према томе, ко је спокојан у овом свету, нека се не нада да ће добити вечни покој. Јер, царство небеско није оних који се одмарају овде, већ је оних који у многој скрби и тескоби проживеше овај живот. Не добише га за бадава који га добише, него га стекоше уз големе напоре и племенити труд и зној они који га се удостојише. Не тиче се њих колико ће напора морати уложити овде на земљи. Јер, ушавши тамо, заборављају болове и муке које претрпеше у сујетноме овом свету, а заборављају их због датог им многог и неисказаног покоја.”¹⁹ Говорећи овако кроз уста својим богомудрих светих богослова, Црква исто то пева у својим богослужењима: „Кроз бол подвига у безболну прођосте кончину, свети, ви који се неизрециве радости удостојавате.”²⁰ Тако опет у служби петка, дана страдања, а у стиховима у част мученика, врхунских страдалника, Црква кличе: „О, да добре ваше размене, свети! јер крв дадосте, а небеса наследисте, и за време искушани бивши, вековечно се радујете. Ваистину је добра трговина ваша! Јер оставивши што је трулежно, нструлежна добисте блага, те с анђелима ликујући непрестано славите Тројицу јединосушну...”²¹ А у другој песми наставља: „Није вас земља покрила него вас је небо примило, — вама су се отвориле рајске двери те ви ушавши, наслађујете се дрветом живота, Христу се молећи да дарује душама нашим мир и велику милост.”²² Тврдо верујући у ову блажену

¹⁶ Catech. II. Sources Chrétiennes 96, 242—244.

¹⁷ МПГ 88, 1948.

¹⁸ *Ипотипосис монахики Филокалия*, екад. 3, Атина 1957, том. 1, 43.

¹⁹ *Пери партениас*. Вивлиотики Еллинон Патерон ке еккл. синграфеон, екад. Апостоликис Диакониас, Атина (у даљем навођењу скраћено ВЕПЕС), том 33, 69. Исто у делу митрополита трикалскога Дионисија, Анатолијос ортодоксос монахисмос ката та патерика кеимена, Атина 1969, 194.

²⁰ Октоих, глас 1. Петак на јутрењу: канон, песма 6, тропар 3. (Напомена: богослужбени текстови цитирају се по грчком изворнику).

²¹ Октоих, глас 1. Петак на вечерњу, стихира на стиховње.

²² Октоих, глас 1. Петак на вечерњу, самогласна стиховска стихира.

загробну будућност Господњих страдалаца, којој је ушће у безболни океан будућег века, чија врата воде у непролазни Нови Јерусалим који чекамо и којој је свршетак — незалазни „осми дан” Божији, неки светитељи не само што препоручују трпељиво и бодро подношење страдања него чак и подстичу на добровољна страдања: „Нико нека не тражи готово и угодно, но нека сада трпи тескобу и тугу, да би наследио ширину Божијега царства!”²³ или: „Болуј болом доброболним, да узмогнеш избећи муку залудних болова!”²⁴

Овај и овакав животни, егзистенцијални став усвајања, чак извесне афирмације страдања овде, на земљи, с надом на блаженство тамо, на небу, ипак није само сублимирани, оплемењени, продуховљени утилитаризам како би то могли протумачити материјалисти и сви који ограничавају стварност на три димензије. Тај став је много дубље усвојен суштином хришћанске вере, вере у Богочовека, Једног од Тројице. Он је свецело догматски заснован и христолошки мотивисан.

Зашто дакле монах и православни хришћанин уопште добровољно усвајају страдања, уместо да теже њиховом потпуном или макар што потпунијем одстрањењу из овог живота? Кажу да је монаштво добровољно мучеништво, а да су монаси мученици добровољци.²⁵ Можда ће се неко упитати због чега је то баш тако? Због тога што монаси, како смо то већ у више наврата истакли, све па и страдање хоће да реше само Христом Богочовеком.

Такође смо већ спомињали узрочно — последичну везу у најширем смислу између греха и страдања.²⁶ Спомињући грех, морамо напоменути да у сваком контексту реч „грех” за нас не значи само етичку категорију, нити њом обележавамо појединачне преступе и безакоња, већ под њоме подразумевамо човекову огреховљеност уопште, отрулежност (φθορα — тљеније), деформацију, неуспех и промашај човечијег живљења, отуђење човековог бића од живота у Богу.²⁷ Отуда, и када би људи данас каквим чудом престали да греше, опет би било страдања, мада много мање, јер остаје греховност у горњем смислу, остаје Адамово наслеђе. Примера ради, Пресвета Богородица је иако слободна од личних грехова, искусила свој крст и одстрадала своју Голготу, јер је и она од Адама: „А теби самој пробошће нож душу...” (Лук. 2, 35). Једини у историји који страда, а свецело је слободан од прародитељског наслеђа и савршено безгрешан, јесте Нови Адам, Богочовек Господ Христос. Мада није претходно учествовао у узроку страдања, тј. у греху, Он поистовећује Себе са светом и човечанством, узима на Себе грехе света, по човештву страда и понижава се до смрти на крсту. Стога Његово страдање и Крст Његов нису само спасење свету већ и суд свету, тј. суд греху. Монаси пак

²³ Јован Ликопољски, чије речи наводи Паладије у свом *Лавсаику*, MPG 34, 1121.

²⁴ Св. Јефрем Сирин, у коментарима на Лествицу. MPG 88, 676.

²⁵ Уп. у св. Симеона Новог Богослова, у његовим химнама божанској љубави: „Ути ке мартирес иси ти проереси мони”. Цит. по митрополиту Трикале Дионисију, *Анатоликос ортодоксос монахисмос* Атина 1969, 171.

²⁶ Можда није баш случајно што у многим језицима постоји иста реч за „страдање” и за „страст” (а страст је у аскетици извориште и ипостас греха) или пак дотичне речи етимолошки зависе једна од друге. Уп. у класичним и у слонским језицима, у немачком и др.

²⁷ Ср. Ефес. 2, 12 и 4, 18: „Отуђени од живота Божијега...”

хоће да буду п р е п о д о б н и т ј. преслични Христу и да тако, самим својим постојањем, позивају све друге хришћане да и они одбаце грехољубље и сластољубље као легло греха и извориште страдања и да, борећи се против ових, а по у г л е д у на Подвигоположника и Страстоположника свога, добровољно узимају грехе и страдање света на себе. Отуда добровољна страдања монаха носе собом суд над страдањем. А монашки суд над страдањем уједно садржи у себи и суд над греховношћу рода људскога и над општим виновником страдања, аутором и зачетком греха и зла — Сатаном. Јер „кажем вам: доклегод нема у мени греха, докле год нисам испољио порочност свога моралног бића, Бог ми не може послати ни туге ни болести, па чак ни најмање жалости, па ма како она била кратковремена: иначе би престао бити Богом правде и доброте... Појам о страдању и појам о греху нераздвојиви су пред божанским правосуђем.”²⁸ Доследно, међутим у својој тежњи ка христоподобности, монаштво се не задовољава тиме што осуђује ропство греху, већ хоће да, по у г л е д у на свога Господа, страда добровољно као представник свега човечанства. Страдати са браћом и за браћу — такав беше смисао земаљског живота Спасова.²⁹ Страдати са браћом и за браћу и што је исто са Господом Христом и за Господа Христа — такав је смисао овоземаљског живота православнога монаха и монаштва. Ето, у томе је оно „преподобно”, односно христоподобно. Стога су „часне пред Господом невоље за Њ и Њега ради претрпљене”, стога су оне „изнад сваке молитве и жртве”, а стога је „воњ зноја страдалничког виши од свију мириса и арома”³⁰.

Из овога нам је јасно зашто и после св. крштења, и престанка власти првородног греха, страдање остаје у животу монаха, као што остаје у животу и свих осталих хришћана. Крштењем и ухристовљењем човековим и страдање је крштено, преображено, „пренесено кроз Христа”, ослобођено своје „отровне горчине”, постало је и оно „слатка тајна Божија”, како би то казао о. Јустин Поповић. Оно није више ужасна мора и саблазно чудовиште које нам сише крв и трује душу као у човечанству прехристовском, безхристовском и ванхристовском од јуче, данас и сутра, него је оно у препорођеном пресазданом, христоименимом човечанству милост и дар Божији који омогућује христоживљење, Христоуподобљавање, сапутништво Христу. А пут Христов води на Голготу, па у гроб, у ад, васкрсење, вазнесење, седење с десне стране Оца у неизрецивој слави.

Христос Богочовек је „од вечности једина праведна осуда греха”³¹, Он је „вечна Божја сапатња према твари”, Он је „очиститељна жртва за грехе света, заклана једанпут, но која се стално приноси у вечности”³². Монаштво пак, монашки живот и подвиг, монашка служба у Цркви, монашка порука и поука свему христоверном стаду и мо-

²⁸ А. Хомјаков, *Сочињенија Богословскија* (Полное собрание сочинений, том II, изд. IV), Москва 1900, 270—271.

²⁹ Исто, 271.

³⁰ Св. Исак Сирин, *Та евретенга аскитика*, 229. Код митр. Дионисија трикалскога, Анатоликос ортодоксос монахиомос, Атина 1969, 202.

³¹ А. Хомјаков, *навсдно дело*, 216.

³² А. Хомјаков, *Сочињенија богословскија* (Полн. собр. сочин. том II, изд. IV), Москва 1900, 119.

³² Като кионите тис ту Христу натимасин... У Вукову преводу је краће и непрецизно: „... што страдате с Христом...”

нашка проповед свету јесте суделовање у Христовим страдањима, којима и преко којих се искупљује и спасава свет. Ношење крста са Христом — то је најсажетија дефиниција монаштва. То је живот са Христом и у Христу. То је опет и Христов живот поновљен у хришћанима свих времена, то је Његов богочовечански живот који се разлива по живом Телу Његовом, који је Црква, а уди смо му сви ми који се у Њега крстисмо и који се у Њега обукосмо, као и сви наши преци по вери Христовој и сви наши потомци по тој вери и томе животу. Страдање јесте део нашега живота у Христу и Христова живота у нама. „Јер кад се овако ради од сирова дрвета, шта ће бити од суха?“ — говори о томе Сам Христос Господ (Лук. 23,31).

Оваквим усвајањем, тумачењем и схватањем страдања као учешћа у Крсту Христовом оно је коначно и заувек осмишљено: „проклето питање“ решава се радикално из дубине на један, тако да кажемо христолични крстоискупитељни начин. Тако опет долазимо до почетне и стожерне тврдње да проблем страдања стоји или пада, решава се или остаје вечна мука човековом духу у зависности од његовог основног духовног става у животу — веровања или безверја. Ако верујемо у Христа и ако смо урасли у Цркву, која је Његово тело, усвојићемо патње осмислити их Њиме, састрадајући у Њему и Његовом подвигу нашег искупљења и спасења („да се не испразни крст Христов“). Без вере — покушаваћемо да спољашњим, социолошким и другим средствима ублажимо и залечимо страдање, рак — рану нашег света и живота, но при томе не долазимо до стварног решења.

Црква Христова не бежи од света и његових мука и патњи, како је често неправедно оптужују необавештени; напротив, она је усред света, она је његово духовно средиште и хтео то свет или не — она узима на себе страдања света и лечи их свелеком Христом, јер Његова рана постаде наше исцељење, а Његова смрт наш живот. Црква је дакле Христос продужен у векове и она је „Емануил“, јер благодарећи њој с нама је Бог за навек. Христос стално спасава свет Црквом и у Цркви, а Црква је настављач Његовог дела.

Остаје нам још да ово христолошко превазилажење страдања бар летимице илуструјемо и подкрепимо једним аутентичним и непогрешивим сведочанством — гласом Цркве Христове. Напоменимо при томе да једино изворно црквено и православно решење било којег богословског проблема може бити и јесте увек и само христолошко решење.

Кад смо говорили о страдању као о богочовечанском синергизму, сарадњи, садејству (Христово састрадање са нама и за нас и наше састрадање у Њему, опет ради нас и нашег спасења) већ смо навели речи самога Господа Христа: „Ви сте они који сте остали самном у мојим напастима“ (Лук. 22,28). Исто тако, сва сведочанства Његових светих Апостола и тајновидаца доводе страдање хришћана у везу са страдањем Господа и на страдање хришћана гледају као на суделовање у страдању Господа „Ја ране Господа Исуса на телу својему носим“, вели Апостол народа (Гал. 6,17), а на другом месту допуњава: „Сад се радујем у својем страдању за вас, и допуњујем недостатак невоља Христових на телу својему за тело Његово, које је Црква...“ (Кол. 1,24). Исто нас учи и други корифеј апостолски: „Љубазни! не чудите се врућини која вам се догађа за кушање ваше, као да вам се то чудно догађа; него се радујте што заједничарите

у страдањима Христовим³³ да бисте и кад се јави слава Његова, имали радост и весеље. Ако бивате ружени за име Христово благо вама! Јер Дух славе и Бога почива на вама..." (Петр. 2,12-14). Како је по истом Апостолу наше страдање доиста заједничарење и судеоништво у Христовим страдањима, то оно бива по вољи Божијој „Зато и који страдају по вољи Божијој нека му као верноме Творцу предаду душе своје у добрим делима" (I Петр. 4,19). По њему су хришћани од Самога Господа позвани и призвани на страдање са Христом и Христа ради: „Јер сте на то и позвани, јер и Христос пострада за нас, и нама остави углед да идемо Његовим трагом који греха не учини, нити се нађе превара у устима његовим; који не псова кад га псоваше; не прети кад страда; него се ослањаше на онога који право суди; који грехе наше сам изнесе на телу својем на дрво, да за грехе умремо и за правду живимо; којег се раном исцелисте" (I Петр. 2,21-24).

Исто то христолошко оправдање нашег страдања пружају нам речи светих Отаца, по којима је хришћанин дужан „попети са са Христом на крст, бити прикован клиновима и прободен копљем"³⁴. Други један велики Отац овако развија мисао: „Треба да се саразапнеш са Распетим, да састрадаваш Страдалнику, да би тако био сапрослављен са Прослављеним; јер је нужно да невеста пати заједно са жеником и тако постане деоничарка и санаследница Христова. Јер не бива да ко без страдања и без неравнога и узаногa и прискрбнога (тужнога) пута уђе у град светих да отпочне и да царује заједно са Царем небеским у бесконачне векове"³⁵. Трећи, опет опомиње дирљиво лепим речима: „А кад се он јави у слави Својој, Цар над царевима и Господ над господарима, показаће се и видљив ће бити свакоме племену у слави својој, и имаће на себи знаке и обележја свега што је претрпео за нас. А појавиш ли се ти пред Њим немајући никакве ознаке страдања Његових на телу твоме, казаће ти „не познајем те" — и гледаћеш све свете који помреше за име Његово где имају знак Његов, и срамићеш се да се појавиш пред њима."³⁶

Овако христоосмишљеним и охристовљеним страдањем, састрадањем Христу, човек постаје саобразан (*simmorfumenos*) Христу и Његовим божанским страдањима,³⁷ а тиме постаје и сам христос (помазаник) по благодати; као подражавалац пречистогa Христова страдања у синовљује се и сам безпочетноме Родитељу, те силом боженског заједничарења постаје син Божји.³⁸ Ту је кључ за објашњење тајне због чега прави хришћани, а поготову мученици и исповедници од првих дана живота Цркве па до наших дана, као и прави монаси, за разлику од оних који немају наде, не само што се не плаше страдања и не беже од њега нити од смрти, већ их дочекују са једном бодрошћу и радошћу која је непојмива обичном „здравом разуму", разуму без ума Христова. Ко од оних ван Христа и без Христа

³⁴ Препод. Варсонуфије Велики, *Вивлос Варсануфиу ке Јоанну*, ека. II, Волос 1960, 53. Цит. у митрополита трикалског Дионисија, *Анатоликос ортодоксос монахисмос*, Атина 1969, 202.

³⁵ Препод. Макарије Египћанин, *Омиле пневматике*, ека. I, Волос 1964, 62. Ср. у нав. делу митр. Дионисија, 200.

³⁶ Ср. ава Исаија, *Логи XXIX*, ека. II Волос 1962, 137—138.

³⁷ Октоих, глас 2. Петак, јутрење, канон песма 1, тропар 3.

³⁸ Октоих, глас 2. Среда, јутрење, канон, леома 7, тропар 3.

може да се радује страдању? А гле, хришћанин ускликује: „Зато сам добре воље у слабостима, у ружењу, у невољама, у гоњењима и тугама за Христа; јер кад сам слаб онда сам силан!” (I Кор. 12,10). Хришћанин, штавише, и другима поручује: „Сваку радост имајте, браћо моја, када падате у различите напасти” (Јак. I. 2). Поручује и при том опет као и свугде, указује на страдања Христова: „Трпите дакле с бодрошћу, браћо моја, до доласка Господњег. Гле, тежак чека племенитог рода из земље, и радо трпи док не прими дажд рани и позни. Трпите дакле и ви радо, и утврдите срца своја, јер се долазак Господњи приближи... Узмите, браћо моја, за углед страдања пророка који говорише у име Господа. Гле, блаженима називамо оне који претрпеше. Трпљење Јовљево чусте, и последак Господњи видесте” (Јак. 5,7-11). Та парадоксална хришћанска бодрост и радост у страдању је сасвим разумљива када се сакрстоношење и сараспињање Христу сматра, што стварно и јесте, даром Христовим, а не више чисто људском горком стварношћу казне за грех и богоостављености: „Јер се вама дарова Христа ради не само да га верујете него и да страдате за њ” (Филипљ, 1,29). Обасјана овом светлошћу страдања Христових, светлошћу која јасно сија, чак и греје, откако је распршила таму голготску што владаше од часа шестог до часа деветог, чак и сама смрт, која је иначе без Христа врхунска мука и непријатељ човеков број један, постаје добит и радост у Христу: „Надам се да се ниучему нећу постидети, него ће се и сад, као свагда, са сваком слободом Христос величати у телу мојему, било животом или смрћу. Јер је мени живот Христос, а смрт добитак” (Филипљ. 1,20-21). Према томе, уколико човек као, подражавалац страдања Бога нашег³⁹ постаје у радости, у слави и свим нетрулежним добрима деончар Христов, утолико за њега страдати и смрт SUB SPECIE CHRISTI нису више казна, већ добротинство Божије. Разуме се да све горе речено важи само за страдање „пронесено кроз Христа”, крштено Његовим страдањем, узаједничено с Његовим Крстом, а нипошто не и за свако било какво људско страдање које може бити, а најчешће и јесте плод греха. „Јер је ово угодно пред Богом ако, ради чисте савести пред Богом⁴⁰, поднесе ко жалости, страдајући на правди. Јер каква је хвала ако за грех и кривицу муке трпите? Него ако добро чинећи муке трпите, ово је угодно пред Богом” (I Петр. 2,19-20). И опет: „И ко ће вама наудити ако постанете ревнитељи добра? Но ако и страдате правде ради, блажени сте” (I Петр. 3,13-14). Тако смо говорећи о страдању као о дару Христовом, о радости и добротинству неопажено прешли на разматрање страдања са антрополошког аспекта.

4. СТРАДАЊЕ У АНТРОПОЛОШКОМ СВЕТАУ.

— Антрополошки речено, монах и уопште хришћанин примајући страдања, примају и бол. Примљени пак бол, по св. Максиму Испов-

³⁹ Св. ава Исаија, *Логи* XXIX, ека. II Волос 1962, 172—173.

⁴⁰ И дна синидисин теу (агатин)... — У Вука Караџића кратко и погрешно: „Бога ради...” Уопште Вуков превод кипти непрецизностима и нетачностима, но ми се лаћамо исправке само тамо где његов превод не преноси верно смисао грчког изворника, као овде, или ниже, где речи „Еан ту агату зилоте генисте” (ако постанете ревнитељи добра) преводи бледо са: „ако узидете за добром”.

веднику⁴¹, задаје смрт родитељки бола, наслади или сластољубивости. Јер, вели преподобни Таласије: „Сваки грех бива ради насладе, а свако подношење греха бива путем злопамћења и туге”.⁴² Дакле, страдање човеково тим путем постаје „антифармакон (противотров) за уништење грехољубља, слично што је Христово страдање и смрт било наше ослобођење од ропства смрти, греху и Сатани. Христос Господ, примајући смрт, убио је и њу и њеног родитеља — грех. Стога монашко прихватање патње и бола није романтика, јер бол остаје човеков непријатељ, већ је ту по среди право, искупитељно превазилажење страдања помоћу Христа, а по угледу на Христа; примају се последице греха, те се изнутра побеђују и оне и њихов виновник: „Тачно пази на се — писао је својевремено св. ава Исаија — и веруј да ће ти увреде и срамоте које подносиш Господа ради бити велика добит и спасење души твојој. Сноси их радо и мирно, безметежно, мислећи у себи: заслужио сам и више да страдам због грехова својих, и добро је што се уопште удостојавам пострадали и претрпети за Христа; можда ћу кроз многе невоље и срамоте макар колико-толико постати подражавалац страдања Бога мојега. И кад год се сетиш оних што те чиме ојадише моли се за њих као за људе који ти проузроковаше велику добит, моли се за њих из душе, истински, ни најмање не сумњајући ништа против њих.”⁴³ Својим искупитељским подвигом, који без престанка траје, Христос је нашем страдању, уколико оно бива у Његово име, већ дао неизбрисиво обележје победе. „Трпљење Господа нашега држите за спасење”, поручује Апостол (II Петр. 3,15). Дакле, страдање се не побеђује и не превазилази на начин спољашњи социолошки, путем неког побољшања до извесне мере, већ се побеђује новим садржајем, тј. новим истинским, крсто-васкрсним животом. „Не живим више ја него Христос живи у мени” (Гал. 2,20). А ко живи животом нове твари, Христовим животом, тј. у страдању, силом своје вере, наде и љубави, силом свог живота унутар живота Тела Христа Васкрслога, које је Црква, већ предокуша и радост Васкрсења и свога и свеколике твари, радост будуће крајне и потпуне победе над својим страдањем, сваком муком, сваком патњом — укратко, предокуша и предосећа тријумф живота у будућем веку и у свету у коме више неће бити бола (Откр. 21,4). Јер када трпимо са Христом сада и са Њиме се саразаципињемо, сигурно је да ћемо са Њим и царовати једнога незалазнога дана (Гал. 2,19; II Тим. 2,12). „Јер како се страдања Христова умножавају на нама, тако се и утеха наша умножава кроз Христа” (II Кор. 1,5). И овде ваља обратити пажњу на то да Апостол не спомиње било каква или сва могућа страдања већ истиче: страдања Христова — на нама или боље у нама (eic utas). Ову његову смелу тврдњу (што више страдања, то већа утеха!) коју пре њега нико није ни могао ни да замисли, која је и данас револуционарна, а по мишљењу ванхришћанског и ванхристовог света можда и безумна, свецело потврђује целокупност историје Цркве до сада и њено двехиљадугодишње благодатно искуство у превазилажењу страдања, искуство крунисано у њеним мученицима и исповедницима, а не мање и у подвигу њених чеда монашкога, ангелскога чина. Отуд је дубоко

⁴¹ MPG 90, 1241; 428.

⁴² *Пери агапис ке енкратијас екатонтас девтера*. Филокалија, том II ека. III, Атина. 1958, 215.

⁴³ *Логии XXIX*, Волос 1962, 172—173.

светопавловски, светописмен и уопште дубоко православан и црквен онај наизглед парадоксалан савет старца Зосиме Аљоши у познатом роману Достојевскога, а тај савет гласи: „У тузи срећу тражи! ...”⁴⁴ На другоме месту Достојевски, опитни зналац и песник пакла и раја, односно света без Христа и света у Христу, понавља исту тврдњу, схватљиву и прихватљиву само за човека чији живот обасјавају и греју зраци Васкрсења Христова: „Свака туга земаљска, и свака суза земаљска — јесте радост наша, а кад напојимо сузама својим земљу под ногама својим за по аршина у дубину, онога часа свему ћемо се зарадовати.”⁴⁵ И тако, упркос свима страдањима, будући са Христом и у Христу, „христолика личност никад не малаксава, никад не очајава, никад се не разочарава, јер је њен вечни оптимизам: Христос — Бог љубави”⁴⁶ Јер, „под тајанственим и чудотворним додиром благе руке Христове, горка тајна људскога страдања постаје слатка, а стари бол и тешка туга постепено прелазе у тиху радост и умилно блаженство. Само погружен у молитвену љубав, човек осећа како се његов земаљски живот додирује са новим, бесконачним, непознатим, али блиским животом, од чијег предосећања душа усхићено дрхће, ум сија и радосно плаче срце. А над свим тим носи се правда Божија, која испуњава миљем, мири и прашта све. Господ Христос оспособљава човека не само да подноси сваковрсна страдања, него да у њима блажен и срећан буде ...”⁴⁷ А када се свеколика страдања људска, на челу са смрћу, осмотре и сагледају из ових светлих висина вечности Христове и са Њиме нераскидиво повежу, онда већ није ни чудноват „неизлечиви” оптимизам хришћански у свему, као ни неустрашивост правих Христових ученика пред смрћу: „У свему имамо невоље али се не досађујемо; збуњени смо, али не губимо наде; прогоне нас, али нисмо остављени; обарају нас, али не гинемо и једнако носимо на телу смрт Господа Исуса, да се живот Исусов на телу нашем покаже. Јер ми живи једнако се предајемо на смрт за Исуса, да се и живот Исусов појави на смртном телу нашем ... Ми верујемо, зато и говоримо, знајући да ће онај који подиже Исуса и нас подигнути са Исусом” (II Кор. 4,8-14).

Из свега до сада реченога произилази да, иако Бог није створио страдање, као што није створио ни узроке страдања⁴⁸, оно христолошко и антрополошко гледано, постаје и јесте оруђе Божијега човекољубља и то зато што се Друго Лице Свето Тројице оваплотило и као Богочовек пригрлило све људско и на себе узело све страдање света. Тако Бог, једини Човекољубац, претвара у добро по човека све зло које су добровољном сарадњом са начелозлобним ђаволом, човек и човечанство од памтивека натоварили себи на плећа, претвара у добро и то путем човекове добровољне сарадње са Богом. Уосталом, како неко негде духовито, а потпуно истинито каза, ђаво и нема другог посла сем да, разбијајући камење о градину Божију, покушава

⁴⁴ „Браћа Карамазови”, руско издање А. Ф. Маркса, СПб 1894, 93 и 330. Цит. по делу Ј. Поповића, *Достојевски о Европи и Словенству*, Београд 1940, 273.

⁴⁵ Речи једне старице у роману „Бјеси”. Види горе наведено петроградско издање дела Достојевскога из 1894. и код Јустина Поповића, наведено дело, 262, у примедби.

⁴⁶ Ј. Поповић, нав. дело, 251.

⁴⁷ Исто, 272—273.

⁴⁸ А. Јевтић, *И Тхеотокос*, Атина 1970, схолија бр. 15, стр. 266. Ср. и св. Максима Исповедника, MPG 90, 1317—1320.

да науди Богу. Али ђаво при том и не слуги да ће Бог од одломка и комадића, насталих као плод његове разбијачке работе да прави дивне мозаике. Тако и смрт, уведена у човекову стварност након његовог грехопала, по светим Оцима, представља не само казну Божију већ и велико Божије добротинство према паломе човеку — да се са бесмртним човеком не би обесмртило и зло и стање грехопала. Уопште, мисао о Богу као осветнику и казнитељу преступа, казнитељу тобожње увреде нанесене Његовој „части“, страна је светоотачкој православној мисли и поникла је у главама западних схоластичара после одцепљења Рима од Цркве (учење о сатисфакцији). Православна вера и у страдању и у смрти види израз божанског човекољубља и божанске педагогије усмерене на спасење и обожење човеково.⁴⁹ Штавише, страдања последњих дана овога света, која су пророчена Христом, биће страшнија од свих претходних, када ће људи тражити смрт (Откр. 9,6), па ипак та страдања неће бити освета Божја и казна већ опет Његова педагогија да би се већина људских бића бар тада покајала и спасла.⁵⁰ И уопште, хришћанском вером осмишљено, страдање није само нешто негативно и зло, што ваља по сваку цену превазићи и победити, но има и позитивну вредност, не само на небу, већ и овде и сада. Оно је педагог који води ка Христу, школа покајања, оно је заменик духовног оца и учитеља, оно је училиште хришћанског живота, оно је пут спасења. Додуше, кад кажемо да је страдање пут спасења, то је условно речено, јер кроз страдања спасава само благодат и крсна сила Божија, при чему страдање само по себи и само за себе не представља никакву самовредност. Страдање је средство, пут да се дође у вечност, али на том путу пропада сваки онај ко се на њега отисне без Христа. Страдања су освећена самим тим што је Господ на Голготи осветио крст, оруђе нашег спасења па као учешће у Крсту, страдање несумњиво постаје и спасоносно.

Зачетници и изумитељи страдања, после Сатане, смо, ми људи, Адамови потомци. Међутим, наш човекољубиви Господ, који нам увек жели спасење, у богочовечанском синергизму између Њега и нас, премудро користи страдање „да би нас научио како се кроз страдање постаје прави човек.“⁵¹ Отуда није чудо што и праведник страда: и њему се ниспошиље „благословени, богопослани бол, израз особитога старања Господњег за нас“, јер Господ хоће и праведника да види, не само добра, но и савршена, хоће да учврсти његово стајање у врлини, да га прекали у огњу страдања, да обелодани његову добродетелност.⁵² Страдање је у случају праведника „једна врста спасоносне вакцине“, ⁵³ против болести душе и против греха.

Да је патња и мука за верујућег човека педагог и путовања ка покајању, ка богоискању и богочежњивости то нам многократно и многообразно поред Библије сведочи и предање Цркве. „У дан туге

⁴⁹ Упор. о томе Јоаннис Романидис, *То пропаторикон амартима*, Атина 1957, 26, примедба 9.

⁵⁰ Такво мишљење је изразио грчки исповник и познати духовник, слепи старац Симон, који данас живи на брду Пенделикон у Атици, а писац ових редака чуо те речи из његових уста.

⁵¹ Ј. Поповић, *Достојевски о Европи и Словенству*, 353.

⁵² Ср. чланак „Има ли бол циља?“ (на грчком), у атинском листу „Сотир“, бр. 482 од 2. децембра 1970, 674.

⁵³ Исто, 673.

своје тражих Господа” — признаје псалмопевац (Пс. 77,2)⁵⁴. Наш народ је у својој светој простоти ову исту мисао изразио у следећој пословици: „Без невоље нема богомоље”. По искуству и запажању Псалмопевца, кад страдаху и гињаху људи, „онда притицаху к Њему, и обраћаху се и искаху Бога, и помињаху да је Бог одбрана њихова, и вишњи избавитељ њихов” (Пс. 78,34-35). Ово искуство старозаветног цара налази своју допуну и пуноћу у искуству новозаветног царства благодати: „Зашто нам се не досађује; но ако се наш спољашни човек и распада, али се унутрашњи обнавља сваки дан?” (Кор. 4,16). А светопавловском сведочанству се једногласно и саборно придружују небројена светоотачка сведочанства, од којих ћемо навести тек једну прегршт. Ево шта поручује св. Симеон Нови Богослов: „Ако хоћеш да постигнеш оно чему стремиш и за чим чезнеш, а то су, велим, добра Божија, па да од човека постанеш земни ангел, заволи брате, невољу тесну, пригрли злопаћење, а искушења тако узљуби као да ће ти она бити узрочници свакога добра.”⁵⁵ Путем покајања и буђења наде у Господа, христоосмишљена страдања очишћују душу човекову, обестрашћују је и припремају је за стан Божији, за спасење и обожење. „Трпи и сноси налете жалости и бола, — саветује преподобни Таласије — јер те помоћу њих очишћује Божији Промисао”⁵⁶. И додаје: „Душу спасава страдање и смирење”.⁵⁷ Ту мисао подробније образлаже св. Максим Исповедник када вели да страдање ослобођа човека од телесних страсти и грехова, а смирује од душевних.⁵⁸ Зато је, по Таласију и другим Оцима, погрешно сматрати и називати страдање злом. Јер оно што тело мучи а душу чисти, никако није зло: зло је оно што телу пружа насладу, а уједно и ожалашћује савест.⁵⁹ Страдање не утиче на богочежњиву душу само тиме што одгони страсти и грехољубље, већ се испуњује и позитивним духовним вредностима. Страдање или бол, тврди св. Јован Дамаскин, „претеча је врлинама”⁶⁰. Удружено с трудом и подвигом, оно представља меру раста сваке врлине, тако да се тим путем, уз помоћ благодати Божије, постиже све и сва у духовном животу.⁶¹ Тако, примера ради, страдањем се куша љубав према Богу, и вера у Њега: „Жалосни сте у различитим напастима да се кушање ваше вере, много вредније од злата пропадљивог који се куша огњем, нађе на хвалу и част и славу, кад се покаже Исус Христос” (I Петр. 1,6-7). Не само што се тако куша и испитује вера, и љубав, и нада, него се тако и укрепљава и умножава. Стога и учи ава Исаија: „Крст (тј. страдање) укида сваки грех и рађа љубав;

⁵⁴ Псалме цитирамо по нумерацији Буре Даничића, а не по црквенословенској и Грчкој.

⁵⁵ Catech. 2. Sources Chrét. 96, 242—244.

⁵⁶ О љубави и уздржању стослов први, одељак 28. *Филокалија* (на грч), изд. III, Атина 1958, том. 2, 206.

⁵⁷ О љубави и уздржању трећи стослов („екатонтада”). *Филокалија*, наведено издање, 220.

⁵⁸ Поглавља о љубави, MPG 90, 977.

⁵⁹ Ср. акростих треће Таласијеве „екатонтаде” у *Филокалији*, том 2, 217.

⁶⁰ У првој похвали на Успене, штампаној недавно у књизи „*И Теотокас*” (четири беседе Дамаскинове у част Богородичину, издао критички и коментарима снабдео јером. др Атанасије Јевтић), Атина 1970, 114.

⁶¹ Дамаскин; в. *Добротољубље*, III грчко изд. Атина 1957, том 2, 236. Такође његово *Изложење православне вере* IV, 17.

уосталом, крст без љубави и није крст”.⁶² Због тих и таквих плодова крста или страдања, ава Исаија позива, сасвим монашки, на љубав према страдању и крсту: „Заволи свако злопаћење и смириће се страсти твоје... Заволи страдање у свему!”⁶³ И св. Јован Лествичник учи да је прегеоцима врлине поред подвига, аскезе, насиља над собом, над својом природом огрезлом у грех потребно и страдање — „непрестане скрби” — све дотле док се кроз патњу и плач сластољубива нарав и безосећајно срце не преобразе у сушту чистоту и богољубље.⁶⁴ Страдања по схватањима светих Отаца представљају допуну и круну аскезе, људског добровољног страдања и учешћа у крсту Христовом. „Души за потпуно ослобођење од зла није довољно само хотимично злопаћење, ако се и преко нежељеног и невољног страдања не прекали и не претопи.”⁶⁵ Ове речи св. Максима Исповедника подударају се са речима Илије Презвитера: „Много је оних који се успињу на крст страдања, али је мало оних који и клинове његове прихватају. Много је оних који су поданици болова и невоља одабраних по својој вољи, али једино они људи који су потпуно умрли за овај свет и за његова уживања прихватају страдања која не зависе од њихове воље.”⁶⁶ Ово светоотачко учење о страдањима као допуну и у извесном смислу замени аскезе стиче особиту актуелност у наше доба, доба општег пада духовних вредности у очима модерног човека, па био он западни „*homo technocraticus*” или источни „*homo sovieticus*”, свеједно. Технократско-роботска цивилизација можда чак и већма гуши човекове духовне тежње, него отворено богоборство и гоњење вере. Било како било, духовни живот синова Цркве је у опадању, аскеза је занемарена, постови се не држе, верни се ретко причешћују, побожност многих гасне у пуком формализму, „умно делање” и молитву Исусову држе још само светогорски калуђери и један део извансветогорског монаштва, па и по неки световњак. Додуше Бог шаље велика светла и Цркви наших дана, гиганте врлине сличне древним пустињским Оцима и богослове светоотачког духа и кова и небеска Црква обилно жање жетву исповедника и новомученика, но већина верних није много изнад духовног нивоа разних новозаветних Самарјана. Изгледа да се на наше доба и на доба које ће уследити односе предсказања св. Антонија Великога, забележена у „Отечнику”. Када су најиме монаси упитали свога аву какви ће бити по подвигу и по духовности монаси после њих, св. Антоније је одговорио, да ће из века у век бити све недуховнији и све мање припремљени на подвиге, тако да се у последња времена неће ни по чему разликовати од мирских до ли по монашким хаљинама, а неки ни по томе. Но ипак, додао је, многи од њих спашће се као и ми, као што ће се спасти и они пре нас, јер су наши подвизи ништа у поређењу са страдањима која ће претрпети они. Исто, разуме се, важи и за све верне, а не само за монахе. Није случајно убеђење новијих православних аскетских писаца да се ми, иако смо увелико изгубили духовни пут наших старих, данас спасавамо подношењем страдања, већ је ово

⁶² *Логи* XXIX, Волос 1962, 132.

⁶³ Исто, 84 и 161.

⁶⁴ *Лествица*, поука 1. MPG 88, 636.

⁶⁵ Св. Максим Исповедник, *Етичка поглавља*. MPG 90, 1404.

⁶⁶ Добротољубље, наведено грчко издање, том 2, 312—313. ср. митр. Дионисије трикалски, *Анатоликос ортодоксос монахисмос*, Атина 1969, 203.

убеђење наслеђено из давних времена и од светих Отаца који су нам претходили. „Њет скорбеј, њет спасенија” — то је заједничка мисао код свих руских духовних писаца, отприлике од св. Нила Сорскога па до данас.

Антрополошки значај страдања, његово место и улога у покајно — врлинском препороду душе која је Христу устремљена можемо сажети и резимирати послуживши се речима о. Јустина Поповића: „Путем молитвеног стапања са највишом синтезом живота — Христом, „проклети проблем” страдања, који пред умом људским сачињава најачи разлог за непримање света и Бога, добива своје завршно решење. Једино у Христу и са Христом, страдање губи своју отровну горчину, заслађује се, освећује се, осмишљује и постаје неопходно средство људског савршенства и спасења. С Њим, оно постаје чистиште у коме се душа чисти од сваке прљавштине, и најбоља школа хришћанства.”⁶⁷

Најважније је, према томе, „молитвено стапање” са Господом, свецело уједињење са Њим у Цркви Његовој, кроз свете тајне и свете врлине, све док човек не постане „један дух са Господом” и сүтелесник Христов. У томе се управо и састоји човеково обожење и човеково спасење. Задобивши Христа, он је тако задобрио све и решио све па чак и страдање. Ту је срж и епицентар монашког и православног одговора на проблем страдања и на сваку мuku и загонетку човековог духа.

Догађају над догађајима, Васкрсу Христовом, претходио је Велики Петак. И у нашем живљењу и ходу ка спасењу и вечности важи исто — без Великог Петка нема Васкрсења, без учешћа у Христовом Великом Петку нема ни учешћа у Његовом Васкрсењу. Тако је и само тако непрестано и горко људско страдање, како телесно тако и душевно, коначно и потпуно осмишљено, оправдано и освештано. Тада оно више и није обично људско страдање него је „крста добродетељ”, по речи Његошевој.

Тоталну разлику између православног дубинског и коренитог решења питања о страдању, које са собом и у себи никако не доноси пасивизам при сучењу са страдањем, и нехришћанског хуманистичког покушаја решења, лако је сагледати. Ово последње је више бекство него решење, јер оно кроз постепени „прогрес”, а без претходног Великог Петка, жели по сваку цену своје безболно самоваскресење, блаженство и срећу. Оваквом решењу нагињу, или га чак усвајају читаве хришћанске заједнице одељене од Цркве, од Православља, јер се и иначе цела духовна садржина и сүштина њиховог бића састоји у свођењу хришћанства на млаки хуманизам. Зато те групе и не могу дати задовољавајући одговор на питање о страдању. Једино што оне могу то је покушај да се страдања људи колико-толико смање и ублаже добротворном („каритативном”) делатношћу. Оне на томе раде углавном активно па чак, искрено говорећи, често и активније од синова Православне Цркве (и за то им сигурно неће пропасти награда од Бога). Но при свему томе остаје њихова немоћ да богословски и духовно преовладају проблем страдања, што се јасно види из следећег изразитог примера. Упитан о томе како гледа на могућност по-

⁶⁷ Ј. Поповић, *Достојевски о Европи и Словенству*, 272—273.

беде над страдањем, један римокатолички свештеник рекао је следеће: „Када је Господ Христос казао одузетоме: О п р а ш т а ј у т и с е г р е с и т в о ј и, ништа се није десило. И — Он је схватио да то није довољно (!); па је додао: У з м и о д а р с в о ј и х о д и! И ми и ви се обично задржавамо на ономе првоме месту да се угледамо на Христа, те да делатно помогнемо страдалном човечанству да узме одар свој и да иде”. Као антипод оваквом, свакако оригиналном, но исто тако и самовољном тумачењу Христових речи, при чему се одговор на питање страдања прећуткује, а истиче потреба добротворне делатности, коју нико и не оспорава, навешћемо речи једног светогорског монаха, келиота — испосника, речи које путем „молитвеног стапања” и сједињења са Христом, Свесмислом и Свеосмислитељем пружају решење проблема страдања и указују на молитву, непрестану молитву „о страждушчих” и „о всем мирје”, као на превасходни и највећи монашки допринос и одговор на страдање света. Старац је казао кроз сузе: „Колико људи овога тренутка умире у мукама по болницама? Колико их је на копну, на водама и у ваздуху у опасностима и у страху? Колико их је бедних, невољних, намучених, презрењих, разочараних, очајних? А ја? Шта ја радим? О, колико само много треба да се молим!”

5. ЗАВРШНА НАПОМЕНА.

— Наведене речи имплицитно садрже у себи и одговор на нечији евентуални приговор да православно монаштво не може дати аутентичан и задовољавајући одговор на проблем страдања света самим тим што је оно, по општеприхваћеном мишљењу, изван света, што оно одриче свет, што је оно чиста „исихија” и „теорија” у грчком смислу те речи, тј. молитвено тиховање и созерцавање, а не установа за служење свету, како је то случај са западним монашtvом. Такав приговор би био једностран, површан а отуд и погрешан. За његово оповргавање довољна је једна једина светоотачка реченица: „Монах је онај ко се од свега одвојио и ко је са свима спојен”.⁶⁸ Но ради појашњења привешћемо и речи о. Јустина Поповића, које по-дробније разрађују исту мисао: „Усамљивање христочежњивог монаха бива не из мржње према свету него из љубави према Христу, да би насамо и несметано био стално са Христом. А ко је са Христом, зар је сам? Није ли он са свима? Не доживљава ли он као своје: и болове болних, и туге тужних и невоље невољних, и радости радосних? Кад је са Христом Богом, зар није са бесмртним и вечитим животом? Зар му нису своја сва створења која је Христос створио? Зар не учествује на тајанствен начин у животу свих бића и свих твари? Јер бити са Христом Богочовеком значи: бити са Тросунчаним Божанством, којим се постоји, креће се и живи. Када човек остави свет Христа ради, он га поново прима из руку Христових, али га прима очишћен, освећен, улепшан Божанским Логосом.”⁶⁹ У томе и јесте основна монашка порука свету при решавању свих проблема: решити најпре главно питање, које је „једино на потребу” (Лук. 10,42), а реше-

⁶⁸ „Монахос естин о тон пантон хористхис ке тис паси синармостис”.

⁶⁹ Достојевски о Европи и Словенству, 243.

ње свега осталогa — и проблема страдања, и смрти, и живота, и свега — додаће се већ само по себи. Најпре и изнад свега треба задобити Христа, с Њиме се сјединити, а у Њему ће све наћи свој смисао. Друго је питање којим ће ко путем ићи у сусрет Христу. Неки људи ће ићи Мартиним путем, а неки — међу њима и монах — Маријиним путем. Неки ће људи тражити Христа Бога у људима, ближњима. Многи ће Га тамо наћи, а многи и неће. Други ће пак тражити људе у Богу. Ови потоњи — међу њима и монаси — налазиће увек и Христа Бога и своје ближње, а налазиће и решење и осмишљење свих својих патњи и мука, укључујући и горку тајну страдања.

Summary

Hieromonk Irenaeus Bulovich

MONASTICISM AND THE PROBLEM OF SUFFERING

The author points out the total incapacity of the human mind to explain the mystery of suffering. Nietzsche and Dostoevsky tackled the problem. Monastic, i.e. Christian solution to this problem is to be found only in Christ; to be more exact, in the Christian Orthodox Tradition. The Church of Christ does not shrink from the suffering in this world. On the contrary, she is the ever-present Christ suffering for the world. The true Christians are willingly suffering with Him. The author quotes the famous contemporary Serbian theologian Archimandrite Justin Popovich, who states that only in Christ and with Christ the suffering loses its poisonous bitterness, it is sweetened, it is sanctified and even becomes the means of human perfecting and salvation. With Christ the suffering becomes the purification of the soul, and through the holy sacraments and holy virtues the believer acquires Christ Himself. And by gaining Christ one gains everything, even the clarification on the mystery of suffering.